

Diákönkormányzatok a 16-17. századi református kollégiumainkban

Az iskolákban ma is jelenlévő diákönkormányzatok szerveződése nem új keletű. A főiskolás tanulóiifjúság a 16. századtól önkormányzati formában, valódi, tényleges feladattal képviseltette magát az iskolai életben.

A diákok 16. századi önkormányzati szervezetét coetusnak vagy bursának nevezték. Ilyennel találkozhatunk többek között a Pápai Kollégium, a Debreceni Református Kollégium történetében illetve Sárospatakon. Elsődleges feladatuk az iskola működésének segítése, a tanulókat érintő gazdasági, fegyelmi ügyek ellátása. A coetus működése hasonló volt a különböző kollégiumokban, ezért a diákönkormányzat tevékenységének, tisztségviselőinek bemutatása a Debreceni Református Kollégium coetusának megismerésével történik, helyenként jelezve más kollégiumokban lévő eltéréseket.

A coetus tagjai azok a diákok voltak, akik elvégezték a latin iskolát, s fölvételt nyertek a főiskolai tagozatba. A tagok eleinte egy, később két csoportból álltak: A tógátusok, a lelkipásztori pályára készülők. Nevüket a tógáról, az egyenruhájukról kapták. A non togatiak a nem egyházi pályára készülők, akik nem viseltek tógát.

A kollégium felső fokozatának tanulói tartoztak tehát a coetus teljes jogú tagjai közé, a közép és alsó fokozat diákjai nem. Az utóbbiakat megkülönböztették aszerint, hogy a coetusnak milyen szolgálatot végeztek azért, hogy tanulhassanak: A neutralisták voltak azok, akik bár kaptak megbízásokat a coetustól, ezért pénzbeli juttatásban nem részesültek. A mendicansok, a szegény diákok, akik takarítottak, fűtöttek, mosogattak.¹

A coetus vezetője a rector és a senior volt, valamint két másik tisztviselőről is olvashatunk Debrecenben, a contrascribáról és a collaboratorról.² A rector a városi tanács által választott személy, aki a lelkipásztor felügyelete alá tartozott. Törvény írta elő, hogy megfelelő képzettségű, jó hírnevű, becsületes, szorgalmas, melegszívű ember legyen. Az előadásait köteles előírászerűen megtartani. A coetus elfogadott törvényeit betartotta és betartatta, s mindenben támogatta annak működését.³

¹ Rúzsás Lajos et al., A Pápai Kollégium története (Budapest: Tankönyvkiadó, 1981), 19.

² Kocsis Elemér, szerk., A Debreceni Református Kollégium története (Budapest: Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1988), 17.

³ Ibid 19.

A senior a coetus ifjúsági vezetője, akit a tagok választottak. A választás során figyelembe vették, hogy igazságos és méltányos legyen, a kihágások megbüntetésében a törvény szavát kövesse. Emberségét tekintve makulátlan hírnévvel rendelkezett, józan életűnek, erkölcsösnek, jámbornak és tudósnek kellett lennie. Fő feladata az iskola jó hírnevének a megőrzése. Ő kezelte a coetus vagyont, s ügyelnie kellett a járandóságok igazságos elosztására. Az önkormányzat pénzét kölcsön nem adhatta. A kapott pénzadományok egyik felét az iskolai pénztárba tette, a másik felét szétoszthatta a diákok között. Folyamatosan figyelte, kik lehetnek alkalmasak egyes tisztségek betöltésére. Ha bármi miatt valamilyen büntetés kellett kiszabnia, mindig részrehajlás nélkül kellett döntenie. Törvény szerinti kötelességei közé tartozott, hogy a rector tekintélyét óvja, ne rombolja. Kötelességének bármiféle mulasztása esetén, annak súlyosságától függően rectori intést kaphatott, vagy pénzbírsággal, virgácsolással, tisztségének elvesztésével, illetve legsúlyosabb büntetésként az iskolából való elbocsátással sújthatták.⁴⁴ Debrecen első seniora Kevi Gáspár volt.

A senior mindenkori helyettese a contrascriba, szintén a tagok választása útján került tisztségébe. Kötelessége volt az iskola jó hírének megőrzése. Ő felügyelte a tanulók iskolán belüli és iskolán kívüli tevékenységét. A diákok eltávozásairól vezette a naplót, jegyzőkönyveket. A szolgadiákok felett felügyeletet gyakorolt, a diákok hátralékait, adósságait nyilvántartotta. Ellenőrizte a tanórákon, istentiszteleteken való megjelenést. Amikor a temetési éneklésért pénzt kaptak, azt átvette a kántortól és továbbította a seniornak. Kötelessége volt a coetus személyzetéhez tartozó gazda, kapus, éjjeliőr, temetődiákok stb. munkájának ellenőrzése.

A tisztségviselők közé tartozott a collaborator is, aki a tanítás munkájában a rectorot segítette. Több collaborator is dolgozott. Kisebb diákokkal foglalkoztak, akikre már a rectornak, illetve alrektorok nem maradt ideje. Vezetőjüknek, az első collaboratornak nagy tekintélye volt. Ezt jelezte az is, hogy mindennap a rector asztalánál vacsorázhatott. Legfőbb feladatai voltak a rector által előírt szerzők műveinek magyarázata, a tanulók dolgozatainak megbeszélése, a hittételek gyakoroltatása, azok bizonyítása a szentírásból vett idézetekkel.

A vezető tisztségviselők mellett működött egy vezető testület is, a senatus scholasticus, melynek tagjai sorába nem tartozott a rector. A vezető testületet a senior, a constrasciba, valamint az énektanítók és a collegák alkották. Az énektanítók, a kántorok 4-5 fővel, míg a collegák, az alsóbb osztályok tanítói 5-6 fővel képviseltették magukat a vezető testületben, melynek neve senatus scholasticus. A testület feladata egyrészt a kifelé való önvédelem, másrészt a belső munkamegosztás megszervezése és ellenőrzése volt.⁵ Pápán a rector mellett a vezető tisztségviselőket a senior, a contrascriba és a sáfár, vagy más néven oconomus alkot-

⁴ Ibid 17.

⁵ Ibid 17.

ta. A vezető és helyettesének feladatai hasonlóak, mint Debrecenben, a sáfár pedig a gondnoki teendőket látta el: tárolta az adományokat, temetéseknel harangozott, beszédte a temetésen látó éneklésért a pénzt. Tulajdonképpen a sáfár feladata is hasonló, mint debreceni társáé, az *oconomus*é.⁶ Sárospatakon a *coetus* élén szintén a senior áll, kinek feladata az iskolai rend és fegyelem megteremtése és őrzése. Mellette van a *prebitor*, aki számon tartja az iskola jövedelmeit, a földek termését, a szőlőt, felügyel az élelmiszerek beszerzésére, a tanulók ételmezésére. Harmadik tisztségviselőként itt is megjelenik az *oconomus*, hasonló feladatkörrel, mint Pápán, Debrecenben.⁷ A *coetus* tisztikarát együttesen *officiales*nek hívták, mely mellett ott volt a működést biztosító személyzet is.

Az *oconomus* volt a gazda. Ő ügyelt arra, hogy reggel mindenki időben, azaz 3 órakor fölkeljen. Este 7 órakor adott jelt a bibliaolvasásra, este 9-kor jelezte a lefekvés idejét. Ekkor kiküldte az idegeneket az iskola épületéből, bezárta az ajtót, s a kulcsot átadta a seniornak. Télen minden lakóhelyiségben be kellett gyújtania. Számon tartotta a mulasztásokat, hiányzásokat. Felügyelt a takarítás rendjére, az iskolai magaviseletre. Vigyázott arra, hogy a diákok ne használjanak illetlen szavakat, ne beszéljenek magyarul, ne veszekedjenek.

A helyes iskolai magaviselet megőrzése érdekében vigyázókat neveztek ki Sárospatakon az egyes tanulócsoporthoz tagjai közül, egy-egy hétre. Ezek a vigyázók voltak a *koriceus* és a *kusztos* tisztséget viselők. Feljegyezték és bejelentették illetékeseknek azt, ha valaki a csoportjukból például fürdött a Bodrogbán vagy csúszkált a jégen. Legfontosabb feladatuk volt a hungarismus vétségének figyelése és bejelentése, azaz azok figyelése, feljegyzése, akik az iskolában vagy csoportos vonulás közben magyarul beszéltek.

Debrecenben a *coquus* volt az ételmezésügyi intéző. Mindennap kétszer néhány szegény diákkal, a medikánsokkal végigjárta azokat a polgárokat a városban, akik ételt adtak a diákoknak. Ha valahol nem ételt, hanem pénzt kapott, azt köteles volt átadni a seniornak. Ha valamilyen másfajta ajándékot kapott, azt megtarthatta magának. Vigyáznia kellett, hogy meglegyenek azok a fazekak, melyekben az ételt kapták, s azok visszakerüljenek a gazdájukhoz. Ugyanígy vigyáznia kellett a *coetus* tulajdonában lévő kosarakra is. A tisztség viselője maximum két hónapig maradhatott hivatalában. Pápán a szakács gondoskodott az ételmezésről. A diákok egy része sorkosztón élt, azaz mindennap más-más családnál kaptak ebédet. Később ezt az ételt a polgárok beküldték a kollégiumba, végül az a szokás alakult ki, hogy az ebéd helyett terményt és élelmiszereket adtak a diákoknak. Egy-egy ünnep alkalmával a diákok kijártak a városba prédikálni, s ekkor gyűjtötték össze az adományokat. Ezt hívták *legáció*nak.

⁶ Rúzsás Lajos et al., *A Pápai Kollégium története* (Budapest: Tankönyvkiadó, 1981), 19.

⁷ Mészáros István, *Az iskolaügy története Magyarországon 996-1777 között* (Budapest: Akadémia Kiadó, 1981), 316.

Az explorator szintén két hónapig maradt hivatalában, munkája nem volt irigylésre méltó. Naponként kétszer elindult a városba, hogy megtudja, hol lehetne a diákoknak illendő énekléssel köszönteni egy-egy vendégsereget. Vigyáznia kellett, hogy a vendégségben a diákok illendően viselkedjenek, s időben hazaérjenek.

A lótor volt a mosogató. Vigyázott a tűzre, vízre, tisztaságra. A beérkező ételeket az étkezőhelyiségbe vitte, vitette, étkezés után kihordta az edényeket, azokat elmosogatta vagy elmosogattatta.

Vigilnek hívták az éjjeliőrt. Két éjjeliőr volt Debrecenben. Az egyik minden éjszaka, este 9 és hajnali 3 óra között őrködött, míg a másik nem sokkal 3 óra előtt ébresztette az oeconomust. Őrség közbeni kötelességmulasztást súlyos esetben iskolából való kizárással büntették. Pápán négy éjjeliőr vigyázott a kollégiumra. Furkósbot volt az egyetlen fegyverük, amit tréfásan dárdának, az öröket pedig dárdásoknak neveztek.

A coetus szervezete volt Debrecenben a sedes scholasztica, az iskolai törvényszék. Feladata a büntetések kiszabása és végrehajtása. Leggyakoribb büntetés a pénzbüntetés volt, de büntetésnek számított a lótor és a vigil feladatkörének ellátása is, mely közben, ha hanyagságot észleltek, a kiszabott időtartamot meg lehetett hosszabbítani. A büntetés nemei között emellett megtalálható volt az intés, dorgálás, nyilvános bocsánatkérés, beszéd készítése és nyilvános előadása, hivatalvesztés, nyilvános verés, iskolából való kicsapás. Ha valaki iskolán kívül olyan bűnt követett el, mely már nem tartozhatott a coetus hatáskörébe, akkor a testület az illetőt kizárta a coetusból, s átadta a hatóságoknak.

Sárospatakon szabályzat írta elő, hogy egy-egy vétségért milyen büntetés jár, mely lehetett pénzbírság, pálca vagy egyéb. Ha valaki magyarul beszélt, arra Sárospatakon is büntetés várt: nagyobb tanuló esetében 1 dénár vagy 10 latin szentencia, illetve zsoltárvers, kisebb tanuló esetében 1 pálcaütés vagy latin szentencia. Figyeltek arra is, hogy milyen ruhában járjanak a diákok, illetve milyen legyen a hajviseletük. Erre nem volt külön előírás, de diákhöz nem illő ruházat és hajviselet 20 dénár büntetéssel járt. A büntetések közül a pénzbüntetés nem megvetendő jövedelemforrása volt a coetusnak. Mértéke mindig az elkövetett bűntől függött. A vagyonosabb családok gyermekei könnyedén megfizették, a szegényebbek esetében a coetus pénztárból neki járó havi osztalékból vonták le. Egy dénár pénzbüntetést fizetett esetenként, aki a templomban nem énekelt. Aki a prédikáció közben bámészkodott, nevetgélt vagy elterpeszkedett, az 3 dénárt fizetett. A magyarul beszélésért Debrecenben 3 dénár büntetés vagy 3 éjszakán át tartó éjjeli őrködés várt. A hungarismus vétsége azonban oly sokszor előfordult, hogy kezdtek eltekinteni az éjjeli őrködésre való büntetéstől, mert annyira sok diákot meg kellett ezzel büntetni, hogy volt, akire soha nem került a szolgálat. Ezért a magyarul beszélésért inkább a 3 dénár büntetést szabták ki.

A coetusnak nemcsak a pénzbüntetések jelentették az anyagi forrást, támogatásban is részesült. A jelentős adományok mellett végrendeletileg is sok hagyaték szállt a rá. A növekvő vagyont a seniorok kezelték, s vezetésük alatt igen nagy méretűvé fejlődött a coetus háztartása. Eleinte 1 pénztára volt a coetusnak, melyet később kétfelé osztottak. Az egyik a bursa nigra, a külföldi tanulmányi alapot foglalta magába, a másik a bursa victualis, az ételmezesi és egyéb kiadásokat fedezte.

Az ételmezesi módnak is két fokozata volt: a kókvia és az alumneum. A kókvia esetében a város önként vállalta a diákok ételmezesét, s a medikánusok összegyűjtötték a felajánlott ételmezt. Az alumneum esetében a pártfogók által alapított alapítványokon keresztül történt az étkeztetés. Egyre több ilyen alapítvány jött létre, ez tette lehetővé, hogy a coetus saját konyhával, kemencével, étkezővel és személyzettel rendelkezett.

A coetus gazdasági tevékenységével és fegyelmezesi jogkörével komoly szerepet töltött be a korabeli iskolai életben. A diákság érdekeit képviselve és tartva szem előtt, végezte munkáját úgy, hogy fő feladatának tekintette a diákság védelme mellett az iskola jó hírnevének megőrzését. Törvényekkel tiltották, hogy az iskola bizalmas ügyeit bárki is kibeszélje, az előjárókat kritizálja. Törvénybe foglalták az egységes diákság fontosságát, mely csak egyetértés és baráti légkör megléte esetén állhat fenn. Ezért is vigyáztak mindig arra, hogy a diákok előjáróikat és egymást egyaránt tiszteljék, tilos volt egymás rágalmazása, csúfolása. A büntetéssel sújtott fegyelmezesek biztosították a diákokhoz méltó viselkedést az iskola falain kívül és belül egyaránt.⁸

A hazai református kollégiumokban a fentiekben vázolt fontosabb diáktisztségek jól érzékeltetik azt a feladatrendszert, amellyel a coetusnak, mint önálló diáktestületnek, meg kellett birkóznia. A coetus a főiskolai tagozattal rendelkező nagy kollégiumokban autonóm testület volt, és egyben a diákok legfontosabb közösségi fóruma. S ha az egyes kollégiumok ún. „iskolatörvényei” időnként korlátozták is a coetus működési körét, az ifjúság mozgásszabadságát, ez a testület volt a legfőbb őre a diákautonómiának.

SEBESTYÉNNÉ KRUCIHO ILONA

⁸ Rúzsás Lajos et al., A Pápai Kollégium története (Budapest: Tankönyvkiadó, 1981), 20.